

Gjetzør slot.

Svinehave voldsted*)

Af K. Ancker-Jensen.

I Ingemanns gamle sang om Valdemar Atterdag »På Sjølund's fagre sletter«, står de bekendte strofer: »Hvor sølverkilden glider nu ved ruinens fod, der stolt i gamle tider en kongebolig stod«.

Også her på dette sted, hvor vi nu står, lå i gamle dage en kongebolig, en befæstet borg, Danmarks sydligste værn — det såkaldte Gjetzør slot. (Gjetzør var navnet på slottet og lenet, medens Gedesgaard vistnok var navnet på den hosliggende avlsgård).

Første gang, Gjetzør slot nævnes i historiske kilder, er i Valdemar Sejrs jordebog ca. 1231, og det fremhæves, at borgen ejes af kongen. Men da har kongeborgen sikkert allerede eksisteret i mange år. Man mener, at den er bygget under Valdemar den Store til værn mod venderne som så mange andre af den tids faste borge.

Nu er jo kun selve borgpladsen tilbage (borgbanken) og de dybe, 10 m brede voldgrave, der omgav borgen. Disse voldgrave stod i forbindelse med den nu helt udtørrede Svinehave sø, så man kunne sejle fra Østersøen og helt op til borgen i gamle dage. Derfor har Svinehave vel i nyere tid lånt navn til voldstedet. Hvordan selve slottet så ud, ved vi ikke præcis; men ifl. indberetninger fra kgl. lensmænd og slotsfogeder ser det ud til, at det har været et anseeligt middelalderligt stenhus i to stokværk, muligt bygget i vinkel

*) Foredrag holdt ved Lolland-Falsters historiske Samfunds udflugt til Sydfalster den 23. august 1958.

Gjetzør voldsted set fra nord. Voldgraven i forgrunden. Slotsbanken (ses som en lys flade til højre bag den træbevoksede skrænt), hvis hjørner er orienteret efter verdenshjørnerne.

med en nordre og vestre længe, en åben gårdsplads ud mod sydøst og vindebro med tårn over graven mod øst. Slottet har været bygget af kampe- og munkesten, har haft små, snævre vinduer eller glugger, og sandsynligvis har der været vægtergang, skydeskår og små karnapliggende udbygninger på murene (de såkaldte »hemmeligheder« — datidens w. c.er). Der har været store sale og talrige »kammerser«. En stor stenstue benævnes riddersalen.

Til slottet hørte en ladegård med en stor fast besætning og med et jordtilliggende på 500 ha. Der var mange bygninger og staldlænger, der kunne huse tjenerskab, heste og køretøjer. Ladegården, der kaldes Gedesgård eller Gjedsergård, lå ret øst for slotsbanken over mod den nuværende gård Søvang.

Slottet blev beboet af kgl. lensmænd, hvoraf enkelte skal

nævnes. Omkring år 1500: Trud Andersen, der efterfulgtes af Lauritz Knob. Senere kommer den bekendte Jørgen Venstermand til »Stadager« og Mogens Falster til »Beltinge«.

Kampen mod venderne ebbede ud hen mod år 1200. Den var lang og hård, og Gjetzør har sikkert fået sin del af stridighederne, udsat som den lå og nærmest ved fjenden. Hvor nærgående venderne har været netop ved Lolland og Falster, kan vi se deraf, at der endnu findes vendiske stednavne her i stiftet. På Lolland således: Tillitze, Kuditze og Kramnitze og på Falster: Korselitze og Jerlitze. I stiftsmuseet i Maribo opbevares en samling keramik fra vender-tiden, fundet spredt over begge sydhavsøerne, som — ligesom stednavnene — viser, at venderne har sat sig fast og bygget og boet hernede.

I de følgende århundreder kommer det til forviklinger og stridigheder med lybækkerne og senere med hansestæderne, og vi ved, at Erik af Pommern førte fredsunderhandlinger med hansestædernes repræsentanter her på slottet Gjetzør.

Men senere fik Gjetzør foruden den rent forsvarsmæssige en hel ny betydning for landet og kronen derved, at her nu blev overfartssted til Tyskland (ligesom i dag).

Og da man dengang almindeligvis måtte gøre kortere eller længere ophold for at vente på godt vejr eller god vind — eftersom datidens sejlads med små, fladbundede smækker og skuder over den tit oprørte Østersø ej blot var til lyst — så blev da Gjetzør (særlig i 1500-tallet) det sted, hvor fornemme og kongelige rejsende tog ind, altså en kgl. ventesal før og efter overfarten.

Mange danske konger var gift med tyske prinsesser, og det førte visitter og genvisitter af fyrstelige gæster med sig. Undertiden fulgte kongen og dronningen gæsterne på vej til og fra Gedser og gjorde så kortere eller længere ophold på Gjetzør slot. Talrige kongelige skrivelser, der nu opbevares i arkiverne, bærer påtegningen: Givet på vort slot Gjetzør.

Når der nu kunne ventes meget fornemme gæster over Gjetzør (særlig ved bryllupper, barnedåb eller begravelser

og deslige i kongehuset), gik der i forvejen bud og brev til lensmanden på slottet om at sætte sale og »kammerser« i stand, for at de fremmede gæster kunne få et godt og solidt indtryk, når de satte foden på Danmarks jord. Riddersalen og gemakkerne skulle »drages« med klæde, inventaret skulle efterses, eventuelt fornyes; der skulle støves af og varmes op. Endelig skulle der skaffes proviant til herskaber og følge og sørges for foder til de mange heste. Ved en bestemt lejlighed hedder det, at der var 600 heste opstaldet på Gjetzør, så det viser jo, at der er tale om det helt store rykind.

Det er navnlig i det 16. århundrede, at Gjetzør har sin største glansperiode, og mange kongebreve fra denne tid omhandler modtagelse af fremmede fyrster. Både kong Hans, Christian II, Christian III, Frederik II og Christian IV har gæstet den gamle borg her og gjort kortere eller længere ophold. Ved Christian II's bryllup med prinsesse Elisabeth (kejser Karl V's søster) 1515 kom en mængde gæster over Gjetzør; bl. a. kongens søster, »markgrevinden«, der var gift med kurfyrsten af Brandenburg, og mange andre fyrstelige personer. Det fortælles, at der var tilsagt 40 skibe og to kgl. galejer, der skulle føre gæsterne over Østersøen. Fra Chr. II's tid skal lige nævnes, at kongen havde indkaldt hollændere til Bøtø, der hørte til Gjetzør len, for at de skulle dyrke urter, rødder, kål og løg til kongens køkken. I 1552 er der et kongebrev, der giver dem livsbrev på Bøtø mod at yde havesager og urter til Nykøbing slot og kronens gårde (Gjetzør og de kgl. jagtslotte).

Om Christian III fortælles, at han i 1557 fik besøg over Gjetzør af sin svoger kurfyrst August af Sachsen. I den anledning blev der holdt kongejagt på Falster. Og jagten begyndte på Gjetzør, hvor de fyrstelige personer med stort følge opholdt sig i tre dage og jagede svaner i Bøtø nor, sælhunde ved Rødsand og storvildt i skovene. Hver aften blev der holdt stort taffel i riddersalen, som var udsmykket med alt, hvad huset formåede; faklerne flammede, vinen skummede, og det gamle slot her stod på gloende pæle; der blev rigtig festet!

I anledning af det fornemme besøg og de mange jagtgæster var der også i forvejen indkøbt »fetalje«, så det forsløg noget. Der nævnes således: 1000 sider flæsk, 100 okser, 950 lam, 3000 høns, 700 gæs, 16 tdr. smør og 18 tdr. æg. Selv om det vel var fordelt på de forskellige jagtslotte her nede på Falster, ser det ikke ud til, at de har sultet på Gjetzør! Der blev drukket mange hundrede fade rhinskvind, mumme, barsøl og rostockerøl, så det ser heller ikke ud til, at de har tørstet. Der har sikkert været brug for alle »hemmelighederne« på Gjetzør!

Allermest omtalt er dog Gjetzør på Frederik II's tid. Frederik II var jo — som bekendt — gift med sin kusine: Sophie af Mecklenburg (1572), og hendes forældre, hertug Ulrich og hertuginde Elisabeth af Mecklenburg, besøgte tit det danske kongepar. Når svigerforældrene ventedes på besøg, blev der hver gang gjort store forberedelser til at modtage dem. Adelsdamer fra Falster fik bud om at tage ned til slottet og sørge for, at alt var rede. Gemakker og sale blev »draget« med klæde, der blev luftet ud og anskaffet glas, kander, tallerkener og andet husgeråd og indkøbt fetalje. Tit blev der sendt udvalgte adelsmænd helt til Warnemünde for at ledsage de fyrstelige gæster over Østersøen og så byde dem velkommen på dansk jord. Flere gange mødte kong Frederik og dronning Sophie selv op, for at tage mod svigerforældrene på Gjetzør eller for at følge dem på vej hjem.

Men i året 1586 gjorde hertugparret et længere ophold i Danmark, idet de kom først på sommeren (de besøgte bl. a. Tyge Brahe på Hveen og så hans berømte Uranienborg) og ville så rejse hjem hen på efteråret. Da skete der det triste, at hertuginde Elisabeth blev syg på hjemturen og måtte gå i seng her på Gjetzør. Der blev hentet læger; men det hjalp ikke. Hun blev dårligere og dårligere og døde her nede på slottet den 14. oktober 1586.

Kongen havde fulgt svigerforældrene hertil, og han opholder sig på Gjetzør fra slutningen af september til nogle dage efter hertugindens død. I de mange kongebreve, som i denne tid er udstedt her fra slottet, er der bemærkninger

om, at kongen — grundet på hertuginde ns sygdom — må forblive på slottet meget længere end beregnet, og der gives instrukser til den højere adel i Danmark om at anlægge sørgeklæder i anledning af dødsfaldet og om bisættelsen. Hertuginde ns lig blev ført til Güstrow i Mecklenburg og bisat der.

Den sørgelige hændelse med hertuginde Elisabeths død gjorde imidlertid, at hertug Ulrich ikke mere ville bo her på slottet, hvor alt mindede ham om den døde ægtefælle. I stedet for agter han at tage ind på Gedesby kro, og dermed begynder glansen at gå af det gamle Gjetzør slot.

Gedesby kro var slet og ret færgekro for overfarten og var det sted, hvor »gemene« folk tog ind, medens Gjetzør kun var beregnet for kongehuset, fyrstelige og fornemme gæster. Kroen er særlig bekendt fra czar Peter den Stores besøg i 1716, da han gik i land ved Gedser med nogle få folk, sprang på en hest, der gik og græssede ved stranden, og red til Gedesby kro, hvor han sparkede kromanden og hans kone ud af sengen og selv sprang i den varme seng med støvler og sporer!

Da Frederik II døde 1588, skulle hertug Ulrich selvfølgelig med til begravelsen, og lensmanden Niels Friis fik ordre til at drage omsorg for, at kroen i Gedesby blev sat i stand til at modtage den fornemme gæst på værdig måde. Men udsmykningen til kroen hentede de på Gjetzør. Det gamle slot begynder da langsomt at forfalde og ligge øde hen. Endnu i 1590 tog dog fyrstelige rejsende ind på slottet. Således gæstedes det flere gange af kong Christian IV, der tog den vej til hertugdømmerne. Men han tog det ikke så nøje med bekvemmelighederne, da han var ung; han elskede at leve på feltfod og kunne ligge i en feltseng. Det synes dog, at Gedesby kro fra denne tid er blevet et langt hyggeligere opholdssted end den gamle, forfaldne kongsgård, og efterhånden går hele strømmen af rejsende over Gedesby.

Enkedronning Sophie, der efter Frederik II's død fik Nykøbing slot og len med alle kronens ejendomme på Lolland-Falster som livgeding — enkesæde (og som sikkert vil

være kendt af de fleste, bl. a. fra den berømte mecklenburgske stamtavle i Nykøbing kirke, og her på Sydfalster for den smukke alterkalk — guldkalken — som hun har skænket til Gedesby kirke), var i 1590 i Gedesby, og her gav hun ordre til at nedbryde den nordre længe på Gjetzør og genopføre den ved kroen i Gedesby. I denne skulle der gøres bekvemme gemakker, som hun selv i påkommende tilfælde kunne benytte.

Senere giver hun befaling til at overføre alt inventar fra Gjetzør til kroen (»drage-tæpper«, skabe, borde, bænke, senge, dyner og sengeklæder og service), og kromanden får nu tilsyn med den forfaldne kongsgård. Senere nedrives en af ladegårdens store stalde og flyttes til Gedesby, og store stykker af Gjetzørs jorder lægges til kroen. Omkring 1600 udnævnes en kgl. foged til at drive resterne af jorden på ladegården og have opsyn med det forfaldne slot.

Efter Christian IV's uheldige deltagelse i trediveårskrigen (1625—29) bliver der lagt et kompagni soldater på Gjetzør, og der opkastes flere skanser ved Kroghage, da man var bange for fjendtlig landgang. I 1645 forstærkes skanserne, og der bliver sendt krigsskibe herved.

Så siger historien ikke meget mere om Gjetzør. De sidste rester kommer under det falsterske ryttergods og sælges sammen med Nykøbing slot og alle kronens ejendomme ved domænesalget 1766. Herved opstod der 7 hovedgårde, hvoraf hovedgård nr. 5 er den nuværende Gjedsørgård, der ligger nordligst i kommunen og ejes af hofjægermester A. Tesdorpf. Allerede i krigsJORdebogen fra 1718 bemærkes, at der ved Gedser for lang tid siden har været en kongsgård, kaldet Gjetzør, hvorfra transporten gik ad Pommern til. Det vil altså sige, at slottet lidt efter lidt er smuldret bort i det 17. århundrede. Måske er tømmer og sten ført til Nykøbing slot eller brugt ved byggeri på kronens forskellige ladegårde. Vi ved det ikke. De sidste rester er dog sikkert afhentet af bønderne i omegnen.

Det gamle slot Gjetzør er altså forsvundet omkring 1700-tallet. Men vi har nu fået et glimt af livet henede fra Valdemarstiden, middelalderen og renæssancetiden — et

glimt af konger, kurfyrster, hertuger og markgrever, som har gæstet det gamle slot. Vi har hørt om kongejagt og smykkede sale, om hertuginde Elisabeths død og til sidst om den gamle borg, der sank i grus. Og vi mindes igen Ingemann: »I borgens gyldne sale sig rørte muntert liv, der hørtes skæmtsom tale og lystig tidsfordriv«.

Og til sidst det vemodige: »I muld for længe siden kong Valdemar er lagt«.

Her er jo også de gamle slægter forlængst lagt i mulde, og kun voldstedet, de brede slotsgrave og nogle enkelte murbrokker af munkesten minder os om kongeborgen. Hele munkesten fra den forsvundne borg har jeg dog set ligge under hønsenet hernede på egnen. Det er rimeligvis de allersidste rester af det gamle kongelige slot Gjetzør. Her kan man i sandhed sige: Sic transit gloria mundi!

Men selv om slottet nu er forsvundet, så er det alligevel et historisk sted, og den, der har øre for historiens tale, fornemmer her pustet fra middelalderen, fra de muldne kongebreve og fra de mange kongelige slægter, der gennem årene færdedes ind og ud her på Danmarks sydligste kongeborg, det gamle Gjetzør slot, indtil det stille sank i grus!